

J. VICENS VIVES

Vicens i Vives

i la història contemporània

ANNA MARIA GARCIA ROVIRA

A CAP LECTOR UNA MICA AVESAT no li ha de costar gaire adonar-se de l'ambigüitat d'un títol com el d'aquest petit article, ja que resulta clar que tant es pot referir a la producció historiogràfica de Jaume Vicens Vives sobre l'època contemporània com a l'interès que poguessin suscitar-li els esdeveniments de la seva coetaneïtat, els que li havia tocat viure. De fet, sense parar atenció a aquest doble sentit, d'altra banda sempre present en la paraula història, difícilment podríem entendre l'obra de Vicens, i encara menys la seva dedicació tardana a la recerca sobre l'època contemporània. S'agafi des del vessant que es vulgui, però, la relació de Jaume Vicens amb la història contemporània ha estat ja molt estudiada, de manera que hi ha ben poca cosa a afegir i potser no cal fer gaire més que glossar breument allò que ja s'ha dit.

L'ambigüitat del títol, però, va encara més enllà, tota vegada que pot referir-se també a la relació de Vicens amb la historiografia contemporània, és a dir, a la seva preocupació pels estudis d'història contemporània i per les qüestions de caràcter epistemològic i metodològic de l'anàlisi històrica. Quant a la primera d'aquestes qüestions n'hi hauria prou d'esmentar la creació de l'*Índice histórico español* el 1953, que va ser tan important, a través de les seves ressenyes de la historiografia espanyola i hispanoamericana, en l'esforç d'aconseguir compassar el pas amb la historiografia europea més renovadora i de crear una escola de joves historiadors. La segona és de bon tros la més interessant per a nosaltres, ja que ens mostra aquest esforç a través del propi personatge. És ben sabut que la preocupació epistemològica i metodològica va acompanyar Vicens al llarg de tota la seva vida professional. Però no va ser fins a la maduresa, arran del seu viatge a Itàlia, el 1949, i sobretot a París, amb motiu del Congrés Internacional de Ciències Històriques del 1950, que va entrar en contacte amb Lucien Febvre i els *Annales*. Un contacte que li va permetre superar «l'impasse de la formació tècnica orientada cap a la història política amb la incorporació de les noves tècniques de la histò-

ria econòmica i social» (1) i el concepte d'«història total». I és aquesta evolució la que va orientar el contingut dels seus assaigs de maduresa, *Aproximación a la Historia de España* (1952) i *Notícia de Catalunya* (1954), o la seva gran obra sobre la Catalunya del segle XIX, *Industrials i polítics (segle XIX)* (1958) i el recull d'articles inclosos a *Coyuntura económica y reformismo burgués* (2), escrits entre 1954 i 1960.

Tanmateix, és ben clar, com deia al començament, que cap d'aquestes obres es podria entendre sense tenir en compte la implicació de Vicens amb el seu present històric; una implicació coneguda i reconeguda obertament per ell mateix en els seus escrits privats i en les seves obres, no en va el pròleg de la *Notícia de Catalunya* es titula «Conèixer-nos» i la dedicatòria de l'obra resa: «Als catalans i als altres pobles d'Espanya, l'autor, reverentment, dedica l'esforç i el treball, l'amor i el respecte». Avui els historiadors acostumem a dir que per tal d'entendre una època cal deixar parlar els textos, escoltar la veu dels contemporanis. La de Vicens, per sort nostra, va ser prou explícita. La guerra civil, aquella guerra que en paraules seves «ens va deixar clavats en aquest país en el millor moment de la nostra vida», l'havia marcat profundament. Poc abans de morir, des del llit estant, li escrivia al seu gran amic Santiago Sobrequés: «Pensa que som una generació fatigada —la guerra ens ha deixat més capolats del que sembla— i que molts estem pe- tant de malalties de cor, l'origen de les quals trobem en els bombardeigs, esglais i complexos d'aquests darrers trenta anys». Això no obstant, afegia: «Servim fins al límit de les nostres forces, sense esgotar-nos, ni fer equilibris. Hem d'empènyer i empenyarem» (3).

Aquell deixar-nos «clavats», però, no es referia tan sols al país. L'aturada i l'endarreriment historiogràfic que va comportar l'obsedi. Així, bo i reflexionant sobre la seva obra i el paper que creia que li havia tocat jugar, li deia a Josep Fontana: «Em vaig indignar quan vaig trobar-me al bell mig de la Història de Catalunya i d'Espanya, una Història sense coherència ni aguant, enduta per petites pas-

sions. Tota la meua lluita és aquesta. No imposar un criteri, sinó fer adonar a tothom que calia endegar tota la Història, de dalt a baix, de dreta a esquerra. Per això he tingut de donar cops de massa, emprar fórmules gruixudes, àdhuc generalitzacions atrevides. He tingut d'intuir entre lesombres i masegar-me el cervell per descobrir afinitats sense cap punt de suport». Pocs mesos més tard insistia: «Continuo pensant que hi ha una cosa més important que la Universitat i és el país, i que (...) es pot servir el país a través de la ciència històrica. Avui per bé o per mal (...) la meua tasca representa l'anella que lliga el passat amb l'esdevenidor». I, finalment, en una professió de fe que no admetia matisos, deia: «El país és etern i no tenim dret a regatejar-li ni un sol acte» (4). Així, doncs, el seu compromís amb la ciència i la realitat històrica constituïen dos aspectes indestruïbles d'una mateixa experiència vital. La Història en majúscula era una missió i ell se'n sentia l'apòstol que havia de deixar una obra i uns deixebles que, com el mateix Fontana, havien de continuar la tasca. I és des d'aquesta perspectiva que cal fer avui una lectura històrica de les obres d'aquell grandíssim historiador que va ser Jaume Vicens Vives.

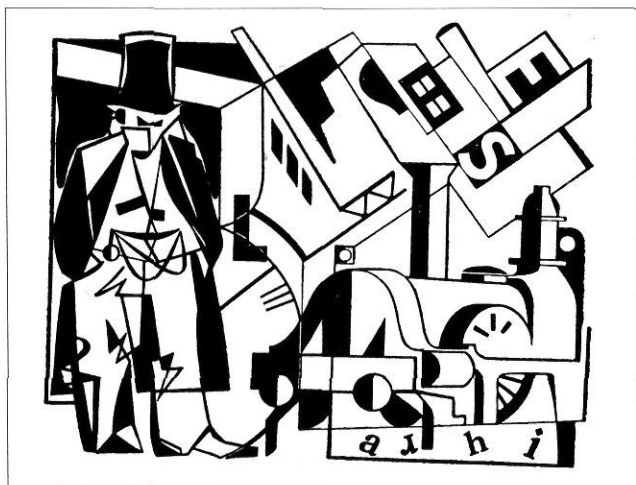
Des d'aquesta perspectiva és fàcil entendre que Jaume Vicens no podia resistir-se a emprendre l'estudi de la Catalunya contemporània en el marc de la història d'Espanya. El resultat en van ser alguns articles, alguns fragments de llibres i, sobretot, *Industrials i polítics*, aquella obra —escrita amb la col·laboració de Montserrat Llorens, per a la part destinada a les biografies de catalans il·lustres— que la censura no li va permetre de titular, com ell volia, *Els catalans al segle XIX*. No hi ha dubte que per a escriure-la Vicens va haver de «masegar-se el cervell» i «intuir entre lesombres». No hi ha dubte que en ella empra «fórmules gruixudes» i «generalitzacions atrevides». I no és pas estrany, perquè, de fet, Vicens es va haver d'endinsar en un terreny pràcticament verge (5). Però, home de sòlida formació i convicció empirista, que considerava que fins aleshores la història de Catalunya s'havia caracteritzat per «la manca de documentació, les supervivències de la improvisació romàntica i la migradesa de l'òptica intel·lectual» (6), tampoc va improvisar res. Des dels anys 50-51, després del seu contacte parisenc amb la historiografia europea, havia començat a recollir material sobre el dinou català que li va permetre, tres anys més tard, treure a la llum una primera síntesi interpretativa a *Notícia de Catalunya* i aviat d'altres ja més matisades a *Coyuntura económica y reformismo burgués* (1954) o *La mentalidad de la burguesía catalana en la primera mitad del siglo XIX* (1955) i, finalment, *Industrials i polítics*.

L'extraordinari de Vicens, el que fa que aquesta obra quaranta anys més tard encara resulti de consulta obligada, és la quantitat d'informació que de cop va abocar sobre aquell erm que era el coneixement de la Catalunya contemporània. Però no és només això, perquè, més enllà del vesant empíric, el que sorprèn de l'obra és la metodologia emprada, totalment renovadora en el panorama historiogràfic

Vicens i Vives al claustre de la Universitat de Barcelona.

català i castellà d'aquell moment, i la capacitat de defugir l'inductivisme ingenu per construir, malgrat la manca d'un tou prou significatiu d'investigacions monogràfiques, una síntesi interpretativa completament original. Efectivament,

«Equipament industrial a l'Espanya del segle XX».
Il·lustració de J. M. Rovira per al llibre
Aproximación a la Historia de España.

Els catalans al segle XIX és l'expressió més clara de l'adopció d'una nova concepció de la història lligada amb els nous corrents historiogràfics europeus. En aquest sentit, és, com diu el seu biògraf Josep M. Muñoz, «un intent, modèlic per a l'època, d'interpretar conjuntament els canvis demogràfics, socials, polítics i culturals de la Catalunya del segle XIX» (7). I, alhora, és una construcció personal i original perquè «per tal d'articular els fets de base, la «llarga durada», i els esdeveniments contingents, desenvolupà l'estudi de la conjuntura econòmica —segons les idees dels *Annales*— i els juxtaposà a una sistematització dels fets superestructurals a través de la teoria de les generacions —de filiació castellana [segurament, més aviat toynebeniana]—, amb la idea de crear nexes directes entre un aspecte i l'altre» (8).

Diversos historiadors, en els darrers anys, han analitzat la interpretació que presideix el desenvolupament i les conclusions d'*Industrials i polítics* per concloure, per dir-ho d'una forma prou grollera però alhora entenedora, que Vicens fou el gran historiador de la burgesia catalana. Com resumeix molt bé Àngels Solà, «Empès pel catalanisme i l'antifranquisme, i orientat pel seu liberalisme, tot assumint la seva condició de burgès, Vicens elaborà la imatge d'una burgesia vuitcentista amarada de virtuts *burgeses*» (9). En efecte, el nostre historiador dibuixava el quadre d'una burgesia emprenedora, disposada a transformar les estructures econòmiques, i políticament progressista, capaç de liderar un projecte col·lectiu de país per tal de retrobar-se amb «Europa després de quatre segles d'absència» (10). Per això calia portar a terme «l'obra mestressa que s'havien proposat de realitzar: l'aixecament d'Espanya». En aquest esforç, en què Catalunya «esgotà ben bé dues generacions», la burgesia industrial hauria topat amb el conservadorisme i les resistències de l'oligarquia agrarista espanyola. En conseqüència «el desengany» de la Restauració —que defineix com

«restauració de la paperassa burocràtica, de l'ordre exterior, de la retòrica buida»—, després dels intents de redreçament de 1835 i 1868, seria atribuïble només a la incapacitat d'aquella oligarquia dominant. Malgrat tot, però, el resultat d'aquest esforç sense correspondència no hauria estat inútil. Ben al contrari, hauria permès que els catalans es retrobesin «ells mateixos», la qual cosa es manifestava a través del catalanisme polític. Els catalans —deia Vicens— «s'adonaren [en passar balanç] que, sense suport de cap arquitectura política, havien reconstituït una economia i, cosa encara més important que el diner, havien refet una cultura, això és, una manera d'entendre el món i d'entendre's amb el món» (11). Tot plegat, en conclusió, hauria desembocat en «el triomf de la gent de bé en 1901» (12).

En els darrers anys, la proliferació d'estudis ha permès criticar amb raó una interpretació com la de Vicens que atribueix a factors externs l'origen de tots els problemes. Una interpretació que entén que només hi havia «un model idoni i progressista de revolució liberal, el dirigit per la burgesia industrial», quan la mateixa Catalunya era l'exemple perfecte d'una societat complexa i solcada per greus enfrontaments interns i projectes polítics i socials antagònics; que posa un èmfasi excessiu en la força de la burgesia industrial i comercial i en el seu caràcter progressista, oblidant que no formava un bloc homogeni i que molts dels seus capdavanters van adoptar ben aviat, ja des dels anys 1836-37, posicions clarament antidemocràtiques; o que, justament, arran dels problemes socials i polítics interns, havia cercat l'enteniment amb la classe dominant espanyola per tal de consolidar l'ordre social, esgrimint el lema conservador de «pau i ordre» (13).

D'altra banda, és ben sabut que al llarg de tota la seva carrera professional, i fins a l'actualitat, Jaume Vicens ha estat acusat per les seves interpretacions històriques, tant les referides a la història medieval com a la contemporània, però també per raons polítiques, d'allò que Rovira Virgili en deia «manca de sensibilitat catalanesca», de poc fervor nacionalista o, senzillament, d'espanyolisme. En efecte, Vicens estudiava Catalunya en el marc d'Espanya, rebutjava per ahistòrics els mites construïts per la historiografia nacionalista i no compartia la concepció del nacionalisme de caire romàntico-naturalista dels seus predecessors. Però, tanmateix, dubto que un lector que no conegués aquelles crítiques pogués titllar de poc nacionalista un home que en el pròleg d'*Industrials i polítics* parlava de «L'etern retorn primaveral de Catalunya! Miracle de voluntat col·lectiva, fet amb milers de sacrificis i d'il·lusions individuals» (14). La trajectòria de Vicens sembla demostrar ben clarament que ell tampoc s'escapava d'aquella tensió permanent —de la qual parla Eric Hobsbawm—, inherent a la professió d'historiador, entre les normes de la disciplina i les funcions polítiques i socials, i que l'historiador britànic exemplifica a través dels fundadors de la *Revue Historique* que, el 1876, anunciaven la seva voluntat de procedir de forma estrictament científica i, alhora, afirmaven que

«L'étude du passé de la France, qui sera la principale partie de notre tâche, a d'ailleurs aujourd'hui une importance nationale. C'est par elle que nous pouvons rendre à notre pays l'unité et la force morales dont il a besoin» (15). Una frase com aquesta no està tan allunyada de les que, com hem vist, apareixen reiteradament en les cartes que Vicens adreçava a Sobrequés o Fontana. És per això que no sembla anar gens errada Àngels Solà quan diu que: «Per Vicens, el catalanisme, entès com a esperit, impregnava tota la història de Catalunya» (16). El seu, però, era un nacionalisme voluntarista de filiació romanticohistoricista, més proper al Renan que valorava la història compartida per sobre de qualsevol altre element en la configuració de la nació, o al Chabod, pare de la distinció entre nacionalisme voluntarista i naturalista.

De fet, sembla que va ser amb el pas dels anys que Jaume Vicens va anar derivant cap a aquesta posició, que és només una de les cares d'una única moneda. L'altra és —ja n'hem parlat— el paper històric que atorga a la burgesia. A mitjan dècada dels cinquanta, quan ja havia tancat la seva llarga trajectòria de medievalista amb la publicació d'*Els Trastàmars (segle XV)* (1956), Vicens havia construït una interpretació global de la història de Catalunya. El 1958 el pont amb *Els Trastàmars* l'establia ell mateix en l'advertiment inicial d'*Industrials* quan afirmava que «ens trobem novament davant una fase de transició de la història de Catalunya, molt semblant a la del segle XV». Amb una diferència, però, fonamental —advertia—, ja que «mentre allà definíem una davallada, ací ens trobem davant la tasca engrescadora de descriure —i de comprendre— un redreçament, una de les revifalles populars més característiques de la història europea del segle passat» (17). En tots dos casos aquell esperit que per ell «impregnava tota la història de Catalunya» s'encarnava de forma natural en la burgesia. En una burgesia que ell volia capaç de negociar, de transigir, de fer-se ressò de les legítimes aspiracions dels diversos grups socials, una burgesia, en definitiva, pactista. Perquè el pactisme, seria allò que per ell constitueix el tret històric distintiu de Catalunya i dels catalans. I és això, justament, el que volia ensenyar a la burgesia catalana, per tal de fer-li entendre que només així es podria construir un país esplendorós. Perquè, en definitiva, com passa sovint, les grans construccions historiogràfiques contenen part de veritat i una bona dosi de projecte social de futur.

Anna Maria Garcia Rovira és catedràtica d'Història Contemporània de la UdG

TINO GARCÍA/EL PAÍS

Notes

- 1 - Ramon Grau i Marina López a *Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans*, (1979), vegeu «Vicens Vives, Jaume», p. 496.
- 2 - Jaume Vicens Vives, *Cojuntura económica y reformismo burgués*. Barcelona, 1968.
- 3 - «Antologia», a *L'Avenc*, núm. 83 (juny 1985). Cartes del 7 de maig de 1959 i 3 de febrer de 1960, p. 26.
- 4 - «La lluita per la coherència», cartes del 24 de febrer de 1957, 23 de març i 8 de juny de 1958, a *Ibid.*, p. 29.
- 5 - Sobre el panorama de la historiografia catalana contemporània a l'entorn de 1950, vegeu Borja de Riquer, «Revisar Vicens: una necessitat i un rept», a *Ibid.*, p. 67.
- 6 - Jaume Vicens Vives, *Obra dispersa*, vol. I, 503.
- 7 - Josep M. Muñoz, *Jaume Vicens i Vives. Una biografia intel·lectual*. Barcelona, 1997, p. 295.
- 8 - Ramon Grau i Marina López, *Ictineu...*, vegeu «Vicens Vives, Jaume», p. 498.
- 9 - Àngels Solà, «Informe, crítiques i suggeriments a l'entorn de la historiografia sobre la burgesia catalana del segle XIX», a *Afers*, 16 (1993), p. 420.
- 10 - Jaume Vicens i Vives, Montserrat Llorens, *Industrials i polític (segle XIX)*. Barcelona, 1961, reimpr., p. 295.
- 11 - Les tres cites a *Ibid.*, p. 6.
- 12 - *Ibid.*, p. 294.
- 13 - Sobre aquestes qüestions, Borja de Riquer, «Revisar Vicens...», p. 68-70. La cita a p. 68.
- 14 - Jaume Vicens i Vives, Montserrat Llorens, *Industrials...*, p. 5.
- 15 - Eric J. Hobsbawm, «El historiador entre la búsqueda de lo universal y la búsqueda de la identidad», a *Historia Social*, núm. 25 (1996), p. 81-90. La cita a p. 84.
- 16 - Àngels Solà, «Informe, crítiques i suggeriments...», p. 420.
- 17 - Jaume Vicens i Vives, Montserrat Llorens, *Industrials...*, p. 5.